

András Kovács, Ruth Wodak (eds.): NATO, Neutrality and National Identity: The Case of Austria and Hungary
Wien, Köln, Weimar, Böhlau 2003, 494 s.

Sestavit kvalitní sborník studií na určité téma, který by plasticky, přesvědčivě a novým způsobem zobrazil předmět výzkumu, jistě není snadnou záležitostí. Editorům recenzovaného sborníku se tento náročný úkol podařilo splnit jen zčásti. Publikace trpí především značnými rozdíly v úrovni příspěvků. Čtenářům, kteří znají Ruth Wodakovou jako autorku světového renomé, tak sborník pravděpodobně připraví zklamání.

Recenzovaný svazek navazuje tematicky a částečně i metodologicky na knihu o diskurzním konstruování národní identity (R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl, K. Liebhart, K. Hofstätter, M. Kargl. *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1998). Co do kvality to jsou však díla nesouměřitelná: zatímco starší, německy psaný text představuje propracované kolektivní dílo s obdivuhodným teoreticko-metodologickým záběrem, anglicky psaný sborník zaostává jak po stránce teoretické elaborovanosti, tak po stránce metodologické přesnosti a provázanosti. Oddělíme-li (s jistou dávkou recenzentské drzosti) zrno od plev, můžeme říct, že za přečtení stojí zhruba polovina knihy, jmenovitě stati Borbály Juhászové, Márie Hellerové a Ágnes Renyiové, Christopha Reinprechta a Rossaliny Latchevové, Andrása Kovácse, Antona Pelinky a společný text Gertraud Benkeové a Ruth Wodakové.

Vraťme se však k celkovému zaměření knihy. Kniha se pokouší srovnat „postoje, názory a diskurz[y] o NATO a neutralitě v Rakousku a Maďarsku od roku 1945, resp. 1955“ (s. 10). Rozhodujícími událostmi, které „vázně otráslý národními identitami těchto dvou zemí“ (s. 11), jsou v krátkém výčtu: konec druhé světové války (a s ním spojené bipolární uspořádání Evropy a světa), ukončení sovětské okupace Rakouska v roce 1955 přijetím státní smlouvy o obnovení nezávis-

lého a demokratického Rakouska a rakouským vyhlášením trvalé neutrality, maďarská revoluce z roku 1956 (na jejímž sklonku se Maďarsko pokusilo vystoupit z Varšavského paktu a vyhlásit neutralitu), rozpad sovětského bloku v roce 1989 (který ukončil epochu studené války a změnil politické uspořádání světa), vstup Rakouska do EU v roce 1995 (který provázely debaty o ne/slučitelnosti tohoto kroku s rakouským neutrálním statutem) a rok 1999, kdy se Maďarsko stalo členem NATO. Kniha věnuje pozornost všem těmto událostem, nechce však být historiografickou publikací, jejím hlavním zájmem je současnost; tu však lze interpretovat – zní základní metodologický požadavek – jen s ohledem k minulosti.

Za teoreticko-metodologický rámec studií editorů v předmluvě označují tzv. diskurz-ně-historický přístup v rámci výzkumného směru, pro nějž se ujalo označení kritická analýza diskurzu (viz např. M. Meyer, R. Wodak (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage 2001). Pro všechny verze kritické analýzy diskurzu platí, že hlavní důraz je kladen na detailní rozbor textů (nejrůznějšího typu, i s přesahem do neverbálních sémiotických modů) a stejná pozornost je věnována široce chápánému kontextu. Diskurz-ně-historický přístup je specifický svým zdůrazněním historického rozměru diskurzů a je dnes patrně nejpropracovanější verzí kritické analýzy diskurzu (po mém soudu vynikající představení tohoto přístupu lze najít v publikaci M. Reisigl, R. Wodak. *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London, New York: Routledge 2001).

Prohlášení editorů o teoreticko-metodologickém rámci se však podle mého názoru týká jen malé části textů, mnohé stati se pohybují spíše v tradičních mezích historiografického, politologického aj. pojednání. Spíše než s interdisciplinaritou, pro kterou plédují představitelé kritické analýzy diskurzu, tak máme v recenzovaném svazku co do činění s multidisciplinárním přístupem, tj. s relativně samostatnými nahlédnutími na předmět

zájmu z perspektivy různých oborů. Je příznačné, že stěžejní teoretickou literaturu zmiňovanou editory v předmluvě pak už (až na ojedinělé výjimky) nikdo z autorů studií necituje.

Nyní již k jednotlivým studiím.

Historiografický příspěvek B. Juhászové „Neutrality in the 1956 Hungarian Revolution“ se věnuje symbolickému milníku novodobých maďarských dějin – maďarské revoluci z roku 1956, k jejímuž odkazu se maďarská veřejnost přihlásila po roce 1989 (na svém prvním zasedání se nově zvolený demokratický parlament přihlásil k „duchu roku 1956“ a vyhlásil první den revoluce za státní svátek). Autorka sleduje cestu, jakou se v revolučních dnech vyvíjela idea neutrality, jež se po roce 1989 z „odkazu roku 1956“ vytratila. S pomocí dat z archivu orální historie rekonstruuje den, kdy ministerský předseda Imre Nagy vyhlásil neutralitu Maďarska a vystoupení z Varšavského paktu. Na základě životopisných rozhovorů z tohoto archivu a soudobého tisku dokazuje, že myšlenka neutrality byla přítomna od prvních dnů revoluce. Jaký obsah vtiskl pojmu neutrality I. Nagy, B. Juhászová analyzuje na základě Nagyových esejů a rozhlasového záznamu vyhlášení neutrality. Autorka shrnuje: „The key words of safety, pacifism and non-interference were embedded in the idea of neutrality in 1956“ (s. 71). A pokračuje slovy, která již předjímají výzkum mediálního diskurzu 90. let: „In contrast, however, by the late 1990s all these seem to be safeguarded by NATO on the level of rhetoric“ (tamtéž).

Maďarský mediální diskurz 90. let rozebírají M. Hellerová a Á. Renyiová ve dvou společných statích. V první z nich („Public Debate in Hungary on the NATO Alliance“) analyzovaly novinové články ze tří hlavních maďarských deníků z období před maďarským referendem o vstupu do NATO. Mezi parlamentními stranami panoval ohledně vstupu Maďarska do NATO politický konsenzus: vstup do NATO byl považován za první krok na cestě k vytouženému cíli –

vstupu do EU. Ve zpravodajských textech byl záměr státu připojit Maďarsko k NATO pojímán jako něco samozřejmého, jako výsledek série úspěšných jednání vlády, jejíž zájmy jsou totožné se zájmy veřejnosti; téma vstupu do NATO bylo konstruováno nikoli jako politická otázka nebo téma k diskusi, ale jako fakt; pokud se objevily zprávy o akcích proti Severoatlantické alianci, byly součástí delších článků o akcích podporujících vstup, a nacházely se tak – jak píše autorky – „v diskurzivně podřízené pozici“ (s. 239). Publicistické texty byly ve srovnání se zpravodajstvím pluralistické a z hlediska použitých diskurzivních strategií heterogenní; i zde však převládaly texty podporující vstup do NATO: z 62 publicistických článků pouze 11 textů vyjadřovalo negativní stanovisko vůči NATO. Autorky podrobně analyzovaly způsoby konstruování témat, tematické spoje a charakteristické narativní struktury: např. konstruování různých obrazů Maďarska („Maďarsko jako dobrý žák“ aj.), určování místa Maďarska v evropském prostoru, tematické spoje mezi NATO a EU („NATO jako předpokoj EU“) apod. V druhé společné statí („Joining NATO: The Analysis of a TV-Debate on Hungary's Alliance with NATO“) analyzovaly televizní debatu mezi zastánci a odpůrci vstupu do NATO, která se konala několik měsíců před referendem. Kromě kvantitativního rozboru replik jednotlivých účastníků (kdo byl v debatě aktivní, kdo mluvil nejdéle, kdo zavedl nejvíce nových témat apod.) provedly analýzu tematické struktury debaty (nejdůležitějšími tématy byly: otázka legitimacy rozhodovacího procesu, ekonomické vztahy mezi Maďarskem a NATO, geopolitická situace a obraz NATO). Analýza mj. ukázala, že téma neutrality nehrálo v debatě navzdory očekávání důležitější roli, objevilo se pouze jako pragmatický problém v souvislosti s otázkou, je-li levnější variantou neutrální status, nebo členství v NATO. Podle autorek bylo pro celou debatu charakteristické zdůrazňování pragmatických aspektů členství v NATO (především ekonomických otázek) a nedostatek ideologických otázek (totožný výsledek přinesla i analýza

novinových článků). Malou vadou na kráse obou statí M. Hellerové a Á. Renyiové je neodkazování na literaturu uvedenou v seznamu na konci článků.

Společný text G. Benkeové a R. Wodakové „We are Facing a New Order in Europe: Neutrality versus NATO” je věnován analýze televizní debaty na téma „Rakousko mezi neutralitou a NATO”, kterou odvysílala rakouská televize zkraje roku 1997, tj. zhruba dva roky po vstupu Rakouska do EU. Vstupem Rakouska do EU sice utichla debata o slučitelnosti neutrálního statusu s členstvím v nadnárodní unii, objevilo se ale nové téma – téma smyslu a užitečnosti rakouské neutrality. Tehdejší koaliční partneři (ÖVP a SPÖ) měli na věc odlišný názor: ÖVP chápala vstup do EU jako předstupeň vstupu do NATO, SPÖ měla za to, že by se Rakousko své neutrality nemělo vzdávat. Taková byla výchozí situace debaty, které se účastnily především špičky parlamentních stran. Analýza ukázala, že vládní politici se snažili vyhnout konfliktu a přesunuli „bitevní pole” na interakci s přítomným vojenským expertem (zastáncem vstupu do NATO), což změnilo pravidla hry – expertnost se stala hlavním rysem přijatelnosti argumentů a diskurz neutrality byl umlčen vojenským diskurzem o NATO. Problematickým místem studie jsou vizualizace interakčních dynamiky pomocí tabulek a nákrešů: údaje z tabulek jsou někdy ve vzájemném rozporu (srov. tab. 2 a 3), někdy vzniká nesoulad mezi tabulkou a komentářem, někdy komentář chybí; tabulky znázorňující sekvenční průběh jsou nepřehledné a málo názorné (existují jistě lepší způsoby vizualizace sekvenčního průběhu); nevhodná je víceznačnost grafických prvků (srov. různý význam šipek na obr. 1 a 2).

Príspevky Ch. Reinprechta a R. Latchevové „Neutrality and Austrian Identity: Discourse on NATO and Neutrality as Reflected in Public Opinion” a Andráse Kováce „NATO and Hungarian Public Opinion” vycházejí oba z průzkumů veřejného mínění, studie rakouských autorů ještě navíc ze sekundární analýzy dat z mezinárodního socio-

logického průzkumu o národní identitě (ISSP 1995). Výsledky rakouské studie prokazují mj. klíčovou úlohu neutrality při utváření rakouské národní identity.

Príspevek A. Pelinky „Neutrality, NATO, and the World after the ‚Cold War’: A Political Scientist’s Summary” sborník uzavírá a shrnuje. Vysvětluje, proč se Maďarsko nevrátilo po roce 1989 ke konceptu neutrality a proč se některé rakouské politické síly v témže období stavěly za zrušení neutrálního statusu státu: neutralita plnila svou politickou úlohu v podmínkách bipolárního světa, po skončení studené války přestalo být Rakousko v situaci „mezi dvěma mocenskými bloky”, v podobné situaci se ocitlo i Maďarsko, které samo sebe vnímalo jako zemi na okraji centra, ztělesněného EU a NATO, a cítilo se být tímto centrem přitahováno.

Stručně shrnu své výhrady vůči zbylým textům sborníku. Príspevek K. Liebhartové se věnuje konceptu rakouské neutrality v historické perspektivě, od roku 1955 do současnosti. Ve své přehledové práci však nedostatečně rozlišuje mezi vědeckým diskurzem svých kolegů a zkoumaným diskurzem, jinými slovy mezi pramenem a jeho (vědeckou) interpretací; především v části věnované 90. letům není mnohdy jasné, jestli citovaná slova říká badatel (historik, politolog, ...), politik nebo novinář – ostatně toto elementární nerozlišování dokládá i závěrečný seznam literatury, v němž jsou spolu uvedeny texty autorů všech tří kategorií. Z. Dákaiová rozebírá domácí politickou situaci před vstupem Maďarska do NATO. Ve své stati se často pouští na tenký led spekulací, což je přístup neslučitelný s diskurzneanalytickým přístupem, který na přední místo staví analýzu relevantních textů, a teprve po jejich důkladné analýze se dopracovává k interpretaci studovaného jevu. Sborník obsahuje také tři samostatné studie G. Benkeové. V první studii analyzuje Benkeová prezidentské projevy z období 1974–1996 proslavené při příležitosti oslav státního svátku vyhlášení neutrality. V druhé studii analyzuje vývoj konceptu neutrality v tisku (1968–1996).